

بررسی آثار احسان به والدین از دیدگاه اسلام

معصومه هلالات^۱

چکیده

در همه ادیان، به ویژه دین مقدس اسلام، نیکی به پدر و مادر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و از مهم‌ترین آموزه‌های اخلاقی دین اسلام و از اثربخش‌ترین عبادات در کسب رضای خداوند است. سپاسگزاری از پدر و مادر در ردیف شکرگزاری از خداوند متعال مطرح شده که نشان از اهمیت آن دارد. خداوند بارها در قرآن کریم بر این امر تاکید نموده و در قالب موارد بلافاصله پس از سفارش به دوری از شرک، به نیکی به پدر و مادر سفارش فرموده است. آیات قرآن و روایات ائمه (علیهم السلام)، احترام به والدین را از مهمترین تکالیف الهی دانسته و به انجام آن امر کرده و آثار مادی و معنوی برای آن ترسیم نموده‌اند. شناخت آثار احسان به والدین در متون و حیانی می‌تواند در نقشه ترسیم زندگی و سبک پیشبرد آن، نقش بسزایی داشته باشد؛ پس ضرورت دارد در این مقاله به این موضوع پرداخته شود. پژوهش حاضر با روش نقلی _ و حیانی و گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه‌ای و با پردازش اطلاعات به صورت توصیفی ارائه شده و هفت اثر از آثار احسان به والدین از دیدگاه اسلام در بعد فردی و خانوادگی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته که نزول رحمت و وجود نعمت، ظهور محبت، بازگشت خیر کثیر و... جزئی از آنهاست.

کلید واژه ها: اسلام، احسان، والدین.

^۱. سطح دو، مدرسه علمیه کوثر خرمشهر، Masoumehhelalat@gmail.com

مقدمه

موضوع احسان در مکتب نورانی اسلام مورد توجه خاصی قرار گرفته و خداوند متعال در قرآن بسیار به آن سفارش کرده است. یکی از مباحث مهم و ارزشمندی که در بین جوامع بشری و اسلامی مطرح شده، احسان و اطاعت پذیری از والدین است که ارتباط مستقیمی با زندگی انسان دارد و نشأت گرفته از طبیعت و اجتماعی بودن اوست. متأسفانه جامعه امروزی به سمت سبک فرزند سالاری روی آورده و مانند گذشته به جایگاه والدین بها داده نمی‌شود. و برخی فرزندان بر این باورند که اقداماتی که والدین در جهت رفاه فرزندانشان انجام می‌دهند، جزئی از وظایف آنها محسوب می‌شود. و فرزندان ملزم به جبران زحمات پدر و مادر نیستند که نتیجه این رویکرد، بی‌محبتی به پدر و مادر و یا سپردن آنها به خانه سالمندان در زمان پیری است. یکی از علل این تفکر، عدم آگاهی از تاثیرات مثبت احسان به والدین در زندگی انسان است.

در این زمینه مقالات و کتب متعددی درباره احسان به والدین نوشته شده، از جمله کتاب «چهل حدیث راه زندگی» از جواد محدثی، که بیان مختصری در احسان به والدین داشته‌اند و همچنین مقاله «انتظار سالمندان از فرزندان خود» نوشته سهیلا فارسی، تفاوت این مقاله با آنها در این است که به صورت منسجم و منظم به اهمیت احسان به والدین و آثار فردی و اجتماعی آن و فواید احسان به والدین اشاره شده است.

هدف این پژوهش، بالا بردن سطح آگاهی افراد جامعه نسبت به آثار مهم و سرنوشت ساز نیکی به پدر و مادر است؛ زیرا انسان‌ها به گونه‌ای هستند که هرگاه نسبت به اهمیت و ارزش موضوعی اطلاع یابند، انگیزه بیشتری برای عمل پیدا می‌کنند.

این مقاله، به آثار نیکی به والدین از دیدگاه اسلام می‌پردازد و در صدد است که به این پرسش پاسخ دهد که این تاثیرات در بعد فردی و خانوادگی چه نتایج و فوایدی را به دنبال دارد؟

سوال اصلی: آثار احسان به والدین از دیدگاه اسلام چیست؟

سوالات فرعی: ۱_ اهمیت احسان به والدین چیست؟

۲_ آثار فردی احسان به والدین چیست؟

۳_ آثار خانوادگی احسان به والدین چیست؟

4_ فواید مادی و معنوی احسان به والدین چیست؟

۱_ مفهوم شناسی

مختصراً معنای لغوی و اصطلاحی کلید واژه‌ها را بررسی می‌کنیم:

۱_۱_ اسلام

اسلام در لغت به معنای «انقیاد» و «گردن نهادن» به حکم است. این واژه از ماده «سلم» است که خود به معنای «تسلیم کامل»، «سالم شدن» و «رهایی یافتن از آفات» است. کاربرد دینی این لغت، تسلیم در برابر فرمان خدا است.^۱ و در اصطلاح به معنای قبول وحی و گفته‌های پیامبران است. در اصطلاح اخص، به معنای پذیرش دین حضرت محمد(ص) است.^۲

۱_۲_ احسان

احسان واژه‌ای عربی است که ریشه در کلمه حسن به معنای نیکی و زیبایی دارد. در لغت، احسان به معنای: نیکی کردن، یعنی انجام دادن کارهای خوب و پسندیده برای دیگران. و معنای دیگر آن، بخشش، یعنی دادن چیزی به دیگری به صورت رایگان و بدون انتظار پاداش. و همچنین به معنای نیکوکاری، یعنی انجام اعمال خیر و خیرخواهی است.

در اصطلاحات مختلف معانی گسترده تری پیدا می‌کند. این معانی بسته به زمینه استفاده، متفاوت خواهد بود. که احسان در اینجا به معنای انجام دادن کارهای نیک و پسندیده برای دیگران، بدون انتظار پاداش است. این عمل، یکی از پایه‌های اخلاق انسانی محسوب می‌شود.^۳

۱_۳_ والدین

والدین در لغت تشبیه‌ی والد و به معنای پدر و مادر می‌باشد.^۴ و در اصطلاح به سرپرست فرزند یا فرزندان هم گفته می‌شود که می‌توانند والدین طبیعی یا پدر و مادرخوانده فرزند باشند.^۵

۱. معین، فرهنگ لغت معین، ج ۱، ص ۱۳۴

۲. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۳، ص ۲۶۴

۳. عمید، فرهنگ لغت، ج ۱، ص ۸۹

۴. دهخدا، فرهنگ لغت، ص ۱۲۷

۵. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۳، ص ۶۳۵

احسان به والدین در دین اسلام از جایگاهی ویژه برخوردار است؛ به گونه‌ای که با دقت در نحوه تبیین آن در لسان ادله شرعی می‌توان جایگاهش نسبت به سایر معروف‌ها را به دست آورد. یکی از آیاتی که در این باب می‌تواند دال بر این مسئله باشد، آیه شریفه: «وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسْكِينِ».^۱ به یاد آورید آن هنگام را که از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم که جز خدا را نپرستید و به پدر و مادر، خویشاوندان، یتیمان و درویشان نیکی کنید. در این آیه، هنگام تعبیر معارف الهی به بنی اسرائیل، برخی امور قبل از احسان به والدین آمده و برخی بعد از آن آمده است. علامه طباطبایی در رابطه با علت مقدم شدن انسان به والدین بر فقرات دیگر می‌فرماید:

«در طبقاتی که امر به احسان به آنان نموده، ترتیب را رعایت کرده، اول آن طبقه را ذکر کرده که احسان به او از همه طبقات دیگر مهم‌تر است. و بعد طبقه دیگری رو ذکر کرده که باز نسبت به سایر طبقات استحقاق بیشتری برای احسان دارد؛ اول پدر و مادران را ذکر کرده که پیداست از هر طبقه دیگری به احسان مستحق‌ترند؛ چون پدر و مادر ریشه و اصلی است. که آدمی به آن دو اتکا دارد و جوانه وجودش روی آن دو تنه روئیده. پس از آن دو از سایر خویشاوندانی نام برده که نسبت به سایر افراد به آدمی نزدیک‌ترند.»^۲

خداوند متعال در آیات قرآنی به این مسئله تصریح کرده. و به این ترتیب، در روابط فرزند با والدین خود در جایی که والدین، فرزند را یا فرزند، والدین را از مسیر عبودیت منحرف می‌کنند، جایی برای ارزش باقی نمی‌ماند؛ بلکه اثر شرک، گاهی به حدی می‌رسد که روابط پدر و فرزند همچون دو فرد بیگانه از هم می‌شود.

البته به این نکته نیز باید توجه کرد که در قالب موارد، احسان به والدین با عدم تبعیت از والدین در دستورات شرک آمیز آنها، جمع شدنی است. والدین حتی پس از کفر و شرک نیز باید مورد تکریم فرزند قرار گیرند؛ چنانکه در آیات قرآن کریم به همراهی پسندیده با والدین مشرک نیز توصیه شده است.^۳

^۱. بقره: ۸۳

^۲. طباطبایی، ترجمه تفسیرالمیزان، ج ۱۳، ص ۱۶۷

^۳. طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۸

نیکی به والدین در ادیان الهی یکی از دستورهای ثابت و تغییر ناپذیر است. همچنین در دین اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین آیین الهی تاکید فراوانی شده، به طوری که در فرهنگ قرآن، خداوند متعال پس از توحید و منع از شرک، بی‌درنگ، دستور نیکی به والدین را صادر می‌کند. که نشان از ارج و جایگاه آنان است؛ خداوند می‌فرماید: «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا أَمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا* وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا»؛ و خدای تو حکم فرموده جز او را نپرستید و درباره پدر و مادر نیکی کنید و چنانچه یکی از آن دو یا هر دو در نزد تو پیر و سالخورده شدند (که موجب رنج و زحمت تو باشند) زنهار کلمه‌هایی که رنجیده خاطر شوند مگو و به آنها بانگ مزین، و با ایشان به اکرام و احترام سخن گو و همیشه پروبال تواضع و تکریم را با کمال مهربانی نزدشان بگستران و بگو پروردگارا، آن دو را رحمت کن، چنانکه پدر و مادر، مرادر کودکی پروردند.^۱

حضرت امیر مؤمنان (علیهم السلام) برترین خوبی و احسان را چنین بیان می‌کند: «إِنَّ أَفْضَلَ الْخَيْرِ صَدَقَةُ السَّرِّ وَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ وَصَلَةُ الرَّحِمِ»؛ برترین خوبی، صدقه پنهانی به پدر و مادر وصله رحم است.^۲ همچنین در احادیث متعدد درباره احسان به والدین سفارش شده و از آزردن آنها نکوهش به عمل آمده است.

و در روایات متعدد دیگر آمده است. که چهار نفرند، که خداوند به آنها نظر لطف می‌فرماید و در بهشت جا می‌دهد. یکی از آنها کسی است که به پدر و مادر مهربان باشد و به آنها احسان کنند و آنها را غمگین نسازد. و از رسول خدا (صلی الله علیه وآله) نقل شده که فرمود: «هر فرزندی که نگاه با شفقت و مهربانی به پدر و مادر کند خداوند به هر نگاهش برای او حجتی مقبول ثبت کند نگاه با مهربانی به پدر و مادر عبادت شمرده شده است.

۱. اسراء: ۲۳-۲۴

۲. تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۳۰۳، ح ۱۶

مادر فارغ از انگیزه های الهی، انگیزه های دنیوی هم پیدا می کنند. که با تشکیل خانواده، نسلشان افزایش یابد تا در هنگام نیاز و پیری، فرزندان از آنها دستگیری کنند.

۲_۵_ فواید معنوی احسان به والدین

احسان به والدین از لحاظ عظمت معنوی، پس از توحید ذکر شده و موجب نورانیت و صفای باطن فرزند می شود؛ به گونه ای که در ردیف افضل اعمال قرار گرفته. و اجر آن با مواردی همچون، جهاد مقایسه شده. و برخی فواید آن به گونه ای است که کمتر عملی می تواند به پای آن برسد. چنان که می تواند کفاره گناهان سنگینی همچون زنده به گور کردن دختران قرار گیرد.^۱

بین والدین با فرزند، رابطه واقعی برقرار است؛ به گونه ای که حتی والدینی که در حق فرزند خود ظلم نموده اند، اگر به جهت معقولی از فرزندشان ناراحت شوند، سیر فرزند در حرکت به سمت خداوند متعال متوقف می گردد. و اگر چنین والدینی از فرزندشان شادمان گردند، رحمت و نورانیت بر این فرزند نازل می شود و سیر فرزند در حرکت به سمت خداوند متعال شتاب می گیرد؛ چنان که در روایات بر این مسئله تصریح شده است.^۲

این ارتباط مسئله ای واقعی است و فارغ از شکرگزاری در برابر زحمات و مباحث قانونی صورت گرفته است؛ زیرا اثری است که در عالم، بین نفوس برقرار شده؛ به گونه ای که راه سعادت و نزدیک شدن به خدا در کسب رضایت والدین است.

در تاریخ آمده است که جوانی پارسا و زاهد مرضی مشرف به موت گرفت و هر مقدار که تلاش کرد شهادتین را بگوید، نتوانست. پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) به بالین او آمده و فرمودند: علت ناتوانی در بیان شهادتین، عدم رضایت مادر او است؛ چرا که مادر او به جهت اموری همچون کثرت عبادت و پوشیدن لباسهای خشن از وی ناراضی بود. پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) از مادر طلب رضایت کردند و به محض رضایت، زبان فرزند در گفتن شهادتین باز شد.^۳

این امر نشان می دهد که میان فرزند و والدین، رابطه واقعی برقرار است و تحت تأثیر مسائل اجتماعی قرار نمی گیرد که اگر والدین برای فرزند زحمت زیادی را متقبل نشده بودند، احترامشان

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۳۳۵، ح ۱۶۲

۲. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۶۲، ح ۱۷۴

۳. همان. ص ۲۷۲، ح ۱۹۲

واجب نباشد. البته این مسئله نیز قطعی است که فرزندی که زحمت بیشتری را متحمل می شوند از اجر بیشتری برخوردار می گردند.^۱

نتیجه گیری

عنوان مقاله «بررسی آثار احسان به والدین از دیدگاه اسلام» می باشد. احسان به والدین امری مهم است. به گونه ای که خداوند، پس از توحید و منع از شرک، بی درنگ، امر به احسان آنها نموده است. احسان به والدین به منزله مهم ترین وظیفه هر فرزند است که تاثیرات فراوانی دارد.

در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که رضایت والدین و احسان به آنان، بسیار مورد سفارش اسلام است. وجود والدین، در زندگی نه تنها پر از نعمت و برکت است. بلکه با توجه به سخن حضرت علی (علیه السلام) نیازمندی های آنها نیز نعمت است و انسان باید از این فرصت استفاده کنند. و در صدد برآوردن نیازهای آنها بر آید. و اسلام اتفاق به پدر و مادر را در اولویت قرار داده است. با اتفاق کردن می توان نعمتی فراتر از آنچه را که بخشوده اند، از خداوند دریافت کنند. و اینکه انسان به طور غریزی به دنبال تعالی و رشد است. یکی از راه های به دست آوردن تعالی، تواضع در برابر والدین معرفی شده؛ زیرا تواضع در برابر والدین زمینه تواضع در برابر خدا را ایجاد می کند. در نتیجه باعث رشد و تعالی می شود. انسان باید به جای کینه توزی در برابر خطای والدین، آنها را ببخشد. چون اگر اهل عفو و گذشت باشد، خداوند نیز از خطاهای او می گذرد. و با احسان به والدین برای خود پلی بسازد جهت رسیدن به آرزوها؛ چرا که اگر پدر و مادر از فرزند خود راضی باشند و برای او دعا کنند، استجاب دعاي آنها بنا بر روایات حتمی است.

خلاصه آن که خداوند متعال، احسان به والدین را در همه حال لازم می داند. والدین، خواه خوب باشند یا بد، زنده باشند یا مرده. مؤمن باشند یا کافر، نیکوکار باشند و یا معصیت کار، و یا به گمان فرزند اجحاف کننده حق باشند، باید مورد احترام قرار بگیرند و استثنا بردار نیست.

وظیفه فرزندان این است که به والدین خود نیکی کنند. اگر والدین تلاش کردند آن ها را به سوی شرک گرایش دهند، از آنان اطاعت نکنند. و هرگز در برابر این فشارها تسلیم نشوند. و استقلال فکری

^۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۳، ص ۷۶، ح ۸۹

خود را حفظ کرده، عقیده توحید را با هیچ چیز معاوضه نکنند. ولی باز هم رفتار نیکوی خود را با آنان قطع نکنند و نسبت به آنها نیکی کنند.

فهرست منابع

* قرآن مجید

* نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، قم: نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ه.ق.
۲. احمدی، زین العابدین، احمدی، حسنعلی، **مقام پدر و مادر در اسلام**، قم: نشر میثم تمار، چاپ هفتم، ۱۳۸۹ ه.ش.
۳. آموزگار، محمد حسن، **اخلاق و تربیت اسلامی**، قم: نشر انجمن اولیا و مربیان، چاپ چهارم، ۱۳۸۳ ه.ش
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، **غرر الحکم و دررالکلم**، قم: نشر دار الکتاب اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ش.
۵. دهخدا، علی اکبر، **فرهنگ لغت**، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲ ه.ش.
۶. رضانیای، فریده، **تأثیر احسان به والدین بر عاقبت به خیری فرزندان**، (بی جا)، (بی نا)، ۱۳۹۶ ه.ش.
۷. سعیدی نیا، ابراهیم، **آثار تربیتی احسان به والدین در قرآن و حدیث**، قم: انتشارات موعود اسلام، چاپ سوم، ۱۳۹۳ ه.ش.
۸. صرفی پور، محمد نقی، **فواید مهم و سرنوشت ساز نیکی به والدین**، قم: نشر صرفی پور، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه.ش.
- طبرسی، فضل بن حسن، **مکارم الأخلاق**، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ه.ق. ۹۰.
۱۰. _____، **نثر الالهی**، مشهد: نشر آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش های اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۴ ه.ش.
- عمید، حسن، **فرهنگ لغت**، تهران: نشر امیرکبیر، ۱۳۸۴ ه.ش. ۱۱.
۱۲. کراچکی، محمد بن علی، **کنز الفوائد**، قم: دارالذخائر، چاپ اول، ۱۴۱۰ ه.ق.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۱، ۱۳۶۵ ه.ش.

۱۴. لیثی واسطی، علی بن محمد، **عیون الحکم والمواعظ**، قم: نشر مؤسسه فرهنگی دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۷۷ ه. ش.
 ۱۵. مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، **بحار الانوار**، تهران: نشر اسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه. ش.
 ۱۶. محدثی، جواد، **چهل حدیث راه زندگی**، مشهد: نشر آستان قدس رضوی، چاپ هفتم، ۱۳۹۴ ه. ش.
 ۱۷. مطهری، مرتضی، **یادداشت‌های استاد مطهری**، تهران: نشر صدرا، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه. ش.
 ۱۸. معین، محمد، **فرهنگ لغت معین**، تهران: نشر زرین، ۱۳۸۱ ه. ش.
 ۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، **پیام قرآن**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه. ش.
 ۲۰. نوری، میرزا حسین، **مستدرک الوسائل**، قم: نشر آل بیت، ۱۴۰۸ ه. ق.
 ۲۱. رضایی، محمد مهدی، **"جایگاه صله رحم در فرهنگ اسلامی"** مجله گنجینه، اردیبهشت ۱۳۸۴ ه. ش، شماره ۵۱.
 ۲۲. آخوند، سکینه، **"گونه شناسی تعامل نیکو با والدین از منظر قرآن"** پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده دوره دوم، بهار و تابستان ۱۳۹۳ ه. ش. شماره ۲.
 ۲۳. نوری، علی، فارسی، سهیلا، **"انتظارات سالمندان از فرزندان خود"** مجله سالمندی ایران دوره ۱۳، تابستان ۱۳۹۷ ه. ش. شماره ۱۳.
۲۴. <https://hawzah.net> پایگاه اطلاع رسانی حوزه